

Jana Potužáková

Plzeň měla po založení na samém sklonku 13. století ve vidlici řek Mže a Radbuzy nejen přirozenou obranu vodními toky, ale i umělými příkopy a hradbami, za nimiž byly již ve 14. století zakládány vinohrady, chmelnice, rozprostíral se věnec lesů a plochy luk, jak dokládají i současná místní jména Na vinicích, Na chmelnicích, Luční ulice atp. Ve vnitřním prostoru, stěsnaném zhruba na ploše 400 x 500 m, mnoho místa pro zeleň nebylo. Ta se omezovala v podstatě na klášterní zahrady.^{1/} Zájmy měšťanů byly vázány ve městě a tam, kde byl finanční přebytek, byl investován do zemědělství. Na sklonku 16. století se v okolí Plzně rozrůstaly hospodářské dvory, rozmáhalo se rybníkářství /na sever od města jich vzniklo hned 12, největší o ploše 57 ha/. Zároveň se projevovala snaha patriciátu vyrovnat se šlechtě, která v bližším i vzdálenějším okolí Plzně stavěla zámky. Uvnitř města probíhal čilý stavební ruch, stavěly se měšťanské domy s arkádovými dvory. Bohatou siluetu města dokládá Willenbergův pohled na Plzeň z roku 1602.

Město bylo dobyto Mansfeldovými vojsky, takže kolem poloviny 17. století byl budován nový fortifikační systém, počítající již s plzeňskými předměstími. Během relativně krátké doby se měšťanstvo hospodářsky vzpamatovalo a 18. století opět přineslo čilý stavební ruch, evšem, jak již bylo mnohokrát akcentováno, za jiných podmínek. Stoupaly nároky na zdravé prostředí, postupně sílil vliv rousseovského nazírání na přírodu. Zamožní plzeňští měšťané kupovali předměstské dvory, usedlosti, budovali letní sídla. Měšťan už u zájmu svého nového světonázoru neriskuje ztrátu nákladného sídla na předměstí, ohroženého dříve válkami, vítězí starost o zdraví, pohodlí.

Plzeň, o níž se traduje ironický vtip, že jde zde vše opatrně a pomalu a už Hilarius Litoměřický tvrdil, že plzeňští měli vždycky novotu v ošklivosti,^{2/} vyvinula na konci 18.

a 19. století nebyvalou aktivitu v péči o zdraví. V blízkém okolí vznikaly poměrně četné zahradní lusthausy, rozrůstaly se užitkové zahrady, které byly pozměňovány na soukromé parky. Rozrůstala se zeleň, buďovaly se aleje. Nejvýrazněji tyto změny zasáhly Severní předměstí, zejména jeho část zvanou Lochotín. S touto městskou čtvrtí bylo ostatně již v 19. století v urbanistických plánech počítáno jako s rekreačním prostorem, řečeno dnešní terminologií.

Na levém břehu řeky Mže, v blízkosti původně dřevěné Lochotínské lávky, nalezneme dnes už jen zbytky tzv. Tuschnero- 61 va domu. Byl postaven roku 1797 spolu se zahradou s charakterem parku - měla vlastní vodárnu, která zásobovala četné vodotrysky. Byly zde besídky, různé hříčky,^{3/} byl zde i zrcadlový taneční sál. Rovněž teplé a studené lázně se těšily oblibě. Z bývalé slávy zůstal po rozparcelování prostoru jen dům, známý později jako hostinec U zeleného stromu,^{4/} dnes v soukromém držení. Jedná se o dům jednopatrový, izolovaný, o pěti okeních osách s mansardovou půlvabovou střechou. V prostřední ose nalezneme ve střeše tympanon. Ve východním štítu jsou prolomeny dva okuly. Tesaný portál je zaklenutý, s plochým ostěním a mírně předstupujícím klenákem. Výrazný prvek zadního traktu tvoří zasklená pavlač. Uvnitř v přízemí je valená klenba s lunetami, v patře fabionové stropy. Celkový stav domu je poměrně dobrý, poněkud na škodu je brizolitový povrch, který však respektuje původní uspořádání.

Zhruba o čtvrtstoletí později vzniklo v lochotínské stráni, obklopené vinicemi a dříve i chmelnicemi, jiné sídlo, nemající ovšem jen charakter lusthausu. Jedná se spíše o usedlost, tzv. Lüftnerku, sdružující hospodářskou a rekreační funkci. Roku 1841 koupil sládek Josef Lüftner, který byl vázán prací ve městě a měl v Saské ulici svůj hlavní dům, tuto usedlost, kde již před rokem 1829 vzniklo obytné stavení a současně s ním i empírový altánek, polygonálního půdorysu, se dvěma okny půlkruhově zakončenými. Na jeho západní straně vznikla terasa, chráněná poprsní zídkou. Při stavbě byla využita bizarní pískovcová skála stráně. Do konce 40. let však byla obytná budova spolu s hospodářským komplexem přestavěna. Vznikl jednopatrový obytný celek o sedmi okenních osách a s ma-

lou věžičkou nad středem. Nebyl honosný, působil biedermeierovsky střídě, prostě, jednoduše. Další stavební úpravy nastaly po roce 1879, kdy byl přistavěn dřevěný balkón a provedeno celkové statické zajištění. Lüftner chtěl objekt dále hospodářsky využít, v záměru měl zřízení pivovaru, pro jehož potřeby dal vykopat náležitě sklepy. Avšak proti záměru vystoupili plzeňští, zřízení dalšího pivovaru bylo nežádoucí. "Lüftnerka" měnila majitele, až v roce 1915 zde vznikla hospodářská škola. Dnes z bývalé dominanty lochotínské stráně zůstalo torzo, altánek se poměrně nedávno zřítíl, komplex byl začleněn do areálu budované zoologické zahrady.

Za purkmistrování Martina Kopeckého nastala prudká přeměna Lochotína. Martin Kopecký spravoval město více než dvě desetiletí let a za dobu své správy se zasloužil o mnohé. V ozdravných záměrech byl podporován Karlem Chotkem, který byl osobně zainteresován do přeměny Lochotína na místo lázeňské, koupil z vlastních prostředků pole a 28.12.1833 je daroval s přáním velké budoucnosti nově založenému lázeňskému místu Lochotín. Začala nedlouhá sláva Plzně jako města lázeňského. To vše díky pramenu, na nějž si vzpomněl ve chvíli nemoci přírodovědec 62 Bernard Říha.^{5/} Byla vybudována Kolonáda, navážkou úrodné půdy 63 byly založeny sady a postaven pavilón - Síň přátelství. V Květech z roku 1841 již můžeme číst: "Znáte náš Lochotín, to prostomilé stavení s pěkným sálem na vrchu mezi lupenatými a květnatými sady, malé půlhodinky za městem. Jeť to náš Bubeněč. Jako v nádherné oboře pražské, tak držívají se zde letní besedy." Lochotín se stal nejen výletním místem, ale i centrem letních pobytů. Zakrátko získal značnou popularitu. Už v roce 1837 informují Květy, že ve Lvově vyšla informace o lochotínských lázních, včetně chemického a lékařského rozboru účinků vody. Dne 18.10.1841 se zde konal první český bál v Plzni, také mladý Bedřich Smetana zde prožil nejednu pěknou chvíli. Správa byla v rukou akciové společnosti. Od lázní byly vybudovány odpadní strouhy, nedaleko Síně přátelství vznikla restaurace, přebudovaná roku 1888 do nového celku spolu s pseudorenesančním tzv. císařským sálem, na svou dobu velkolepým. Do areálu náležely i dva empírové domy, letní sídla a byty zámožných Plzeňanů; jeden patřil také Martinu Kopeckému.

mu, který zde pobýval do zimy. Podlehly však stavebnímu zá-
sahu při přestavbě.^{6/}

Zároveň byl rozšiřován a upravován, zejména v 70. a 80. le-
tech, park. Vznikla hlavní promenádní cesta, na vyvýšených
místech byly budovány altány, pověst o poustevníku Lochotovi
připomněla umělá jeskyně s nápisem nabádajícím k péči o stro-
my. Realizovaly se velkoryse komponované přístupové cesty
a aleje. Celek byl doplňován odpočinkovými zákoutími. Na tzv.
Schneckenbergu vyvěral pramen, kde byla studánka; dnes tu
zbyl nedaleko původního místa jen empírový sloupek. K hlavní
cestě osadili zkamenělý strom,^{7/} údajně plzeňské provenience.
Architektonické řešení parku vytvořili Pankrác a Šebestián
Pfistrové, z nichž první byl zahradníkem hraběte Schönborna
na Lukavici. Roku 1849 se konala dražba Lochotína, který kou-
pilo pravovárečné měšťanstvo za 2006 zlatých. Postupným doku-
pováním pozemků vznikl rozsáhlý parkový celek, který měl
na konci století 50 katastrálních položek.

Ale zároveň se objevovaly potíže, lázně ztrácely vodu
a tím i význam. Pilsener Bote roku 1862 želí zanedbanosti láz-
ní,^{8/} o dva roky později se v témže tisku objevují nářky, že
mládež poškozují trávníky a aleje a v roce 1872 zde můžeme do-
konce číst, že se každoročně ztrácejí stromy.^{9/} Nastává konec
lázní, uvádějí se různé příčiny zániku, většinou neodborná ma-
nipulace s prameny.

Z bohaté historie místa nalezneme dnes nepatrné a poměrně
zanedbané zbytky. Zkázu místa dovršila nedávno vybudovaná ko-
munikace na největší plzeňské sídliště. Tak je v podstatě je-
diným svědkem někdejší slávy jen Sín přátelství, drobná, ale
poměrně kvalitní empírová stavba, v současné době po nedávném
požáru přebudovávaná PKO na komorní koncertní síň. Jedná se
o přízemní dvoukřídlou stavbu se středovým rizalitem. Střecha
je nízká, valbová, prochází pod ní zubořezová korunní římsa.
Tělo stavby je rytmizováno pilastry s jednoduchou hlavicí.
Půlkruhové paprskovitě členěné zakončení nalezneme nad stře-
dovými dveřmi, tam jsou rovněž půlkruhovitě zakončená okna
bez šambrán a s nízkou podokenní římsou, krytá okenicemi. Obě
postranní křídla jsou jednodušší, pětiosá, s pravoúhlými okny
v lizénových rámcích. U nich místo nadokenní štítově vyvinu-

té římsy nalezneme obloukovité otvory. Ze zadní strany ústí do středu stavby schodiště, stavba je totiž na mírně svažitém terénu, z průčelí je vstup přímý. Střední část pavilónu náležela prostornému sálu, jehož strop byl později podepřen litinovým sloupem. Konkrétní podoba stavu současné úpravy interiéru není bohužel známa.

Plzeň druhé poloviny 19. století musela řešit i jiné závažné otázky, vyplývající zejména z nárůstu obyvatelstva vlivem průmyslového rozvoje města. Tak byl roku 1870 učiněn zajímavý pokus podnikatele Jana Kleissla o zřízení první dělnické kolonie se snahou poskytnout dělníkům slušné bydlení ve zdravém prostředí. Během krátké doby tak vznikla Jánská podle projektu stavitele Kiliana, soustava dvou ulic v těsné blízkosti tradiční cesty, aleje, do lochotínského prostoru. Na kresbě Josefa Boettingera^{10/} vidíme idealizovaný pohled na celou čtvrť, už v roce 1911 považovanou za nepřiliš zdařilou. Její část nedávno ustoupila nové komunikaci, zůstalo torzo. Současné ukázky dokládají téměř původní charakter zástavby. My o ní hovoříme proto, že na její jižní straně si tehdejší okresní starosta, poslanec a obchodník Jan Kleissl, vybudoval rozsáhlé letní sídlo se zahradou. Ale už roku 1879 přinášejí plzeňské německé noviny oznámení, že Villa Kleissl, Garten und Wiese, se za třetinu odhadní ceny vydraží. Velké sídlo připadlo soukromému podnikateli, později zde byla pletárna a drobná chemická výroba.^{11/}

Vila, dnes známá jako Šikova, je jednopatrový, volně v zahradě stojící dům o 11 okenních osách. Obdélníková okna jsou segmentově zaklenuta. Vchod je přístupný otevřeným dvouramenným schodištěm, pod nímž je segmentově zaklenutá grotta. Okna mají profilované ostění a jednoduché podokenní římsy. Podlaží odděluje kordonová římsa. Po obou stranách jsou poměrně mohutné rizality s trojúhelníkovými štíty, okulovými okénky a vyřezávanými vegetabilními prvky v zakončení střešní části. Rizality mají sedlovou střechu, hlavní korpus pak valbu. Boční fasády jsou tříosé s lizénami a jednoosým středním rizalitem, který je ukončený štítem s okulem a s vyřezávaným podstřeším. Zahradní průčelí je členěním adekvátní přednímu, navíc má pětiosou dřevěnou verandu na vyřezávaných pilířích,

kteřá je pŕístupná ze zahrady středovŕm dřevěným schodištěm s poměrně bohatě vyřezávaným zábradlím. Součástí vilového komplexu je zahrada, jejíž střed tvoří ozdobný záhon /dřívě vodní plocha/ s bohatě zalamovaným, profilovaným a tesaným obložěním a keramickou klasicistní vázou. V západním cípu zahrady stojí polygonální altán se segmentově zaklenutými obdélnými okny v plochách stěn, které jsou nahore ukončeny soustavou konzol. Nízká střecha krytá taškami je převislá na trámech a s vyřezávanými okraji. Altán je pŕístupný ze zahrady půlkruhovými rameny schodiště, mezi nimiž je nika. Součástí je drobná dřevěná veranda, chráněná přečnívajícím sedlovým úsekem střechy původně s vyřezávaným trejúhelníkovým štítem.

Obytný dŕm-vila má rovné stropy. Z centrální prostorné haly s nástropní malbou vedou vchody do obytných místností značných rozměrů. Pŕízemí je zaklenuto segmentovými klenbami. V nejbližším okolí jsou hospodářské budovy, mezi nimiž se rozprostírá prostranný dvůr, oddělený od ulice hradbou s podezdívkou a litinovým zábradlím. Komplex je v soukromém držení a současný stav je velmi špatný.

Věhlas Lechotína však i nadále vzrůstá a spolu s tím i poptávka po letních bytech a parcelách. Na pozemcích v blízkosti bývalých lázní a pečlivě udržovaného parku vyrůstaly již dřívě letní vily, objevila se i myšlenka celku rodinných domků, ale kolem roku 1900 bylo již jasné, že zde vzniká rozsáhlá kolonie více či méně nákladných letohrádků. Na plánu je vidět původní projekt, myšlený dobře, nicméně proti menší zástavbě převážila letní, s výjimkou celorečně obývaná sídla zámožných plzeňských rodin. V Nových plzeňských novinách z dubna 1892 můžeme číst, že poptávka po letních bytech na Lechotíně je tak veliká, že nestačí budované domy. V zápisu městské rady královského města Plzně ze dne 26.3.1900 se uvádí, že na lechotínských pozemcích se mohou stavět výhradně vily, ne však stavení hospodářská či živnostenská. Vzhledem k dnešní stavební pozemkové situaci v Plzni udivuje přidělovaná stavební plocha - pro jednu vilu a zahradu - nesmí být méně než 1080 m². Hradby zase nesmí mít plné zdi, ale železné se zděnými pilířky a ty musí být i mezi jednotlivými zahradami. Pŕísne byly předpisy péče o chodníky, systém žump. Staveb-

ní ruch byl čilý. Na Lochotíně byla stavěna sídla opakující a kumulující tvarosloví historických slohů, sídla velkolepá a střídmější; ohlašovala se i módní secese.

Zhruba před první světovou válkou končí etapa budování letních lochetínských sídel. Později se město rozšiřuje a lidé hledají odpočinek a letní pobyty dále od města. Tak tedy už jen s mírnou nostalgií vzpomeneme velkolepých snah Martina Kopeckého.^{12/}

POZNÁMKY

- 1/ Jedná se o komplexy kláštera františkánského a dominikánského. Dominikánský kostel sv. Markéty byl stržen r. 1802, ostatní části kláštera v roce 1902. Z celého cenného objektu zachovány jen nepatrné fragmenty v lapidáriu Zpř. muzea v Plzni. Objekt františkánského kláštera v současné době připravován k rekonstrukci.
- 2/ V kázání k vladykům a obci plzeňské z roku 1467.
- 3/ Lábkova místopisná sbírka - fol. 55: Zde uváděna vzpomínka pí Zykmondové na besídku se sedátkem, na němž usednuvší dostal shora sprchu.
- 4/ Hostinec byl v provozu až do padesátých let.
- 5/ Narodil se r. 1740 v Plasích, okr. Plzeň-sever. V dětství prý slyšel o léčivých lochetínských pramenech, později prozkoumal jeho chemické složení a léčebné účinky. V minerální vodě převažovala železitá složka.
- 6/ Přestavba se dotkla nejen budov, ale i řady stávajících objektů. Rudolf Kopecký /Něco o lochetínských lázních, in: Plzeňské besedy roč. I, č. 20/ uvádí, že r. 1883 byly vybudovány nové stáje, firma Neumann v Holoubkově nahradila dřevěné mosty železnými, byla rovněž rekonstruována vozová cesta od pramene k lázním.
- 7/ V Plzeňských novinách 23.3.1873 uváděno, že byl nalezen v areálu Pod Všemi svatými. Není potvrzeno, že se jedná o týž.
- 8/ 20.4.1862.
- 9/ Pilsener Ref. - 6.3.1872
- 10/ Plzeňský fotograf a kreslíř Josef Boettinger, otec Huga Boettingera.
- 11/ Dle vzpomínek pamětníků zde podnikatel Václav Šik zavedl domácí výrobu punčoch, prodával a vyráběl rovněž podlahové pasty aj.
- 12/ Pomník Martina Kopeckého osazen r. 1882. Autorem prof. Rippl a kameník Josef Čingroš.

Literatura a prameny: Rudolf Březina-Jaroslav Schiebl, Bytová otázka a královské město Plzeň, Plzeň 1911; Ladislav Lábek, Lochotín, Edice kroužku přátel starožitností v Plzni, č. 1, Plzeň 1914; Ladislav Lábek, Zkáza staré Plzně, Vlastivědné nakladatelství Marie Lábkové, Plzeň 1941; Fridolín Macháček, Historie školního statku Lúftnerky Na vinicích, Plzeň 1929; Fridolín Macháček, Plzeň, Plzeň 1924; Jaroslav Schiebl, Ze staré i nové Plzně, díl III, Plzeň 1910; Lábkova místopisná sbírka - Archiv města Plzně - fol. 55, 56, 62, 66; Dokumentační materiály KSSPPOP v Plzni /Tuschnerův dům, Kleisslova vila/.

Děkuji PhDr. Haně Dobré a dalším pracovníkům Archivu města Plzně za pomoc a cenné rady při zpracování předneseného příspěvku. Zvláště děkuji za instalaci speciální části výstavy ve Státní vědecké knihovně v Plzni, věnované problematice